Станцію розбито прямим влучанням бомби. Повітряною хвилею звалено паркан, осколками понівечено дерева.

Тихо, немов крадькома, підповзає до перону військовий ешелон. Тут його кінцева зупинка, бо далі поїзди не йдуть. Сусідній полустанок вже захоплено німцями.

З платформи, на якій горою лежали тюки пресованого сіна, зліз піхотинець-капітан, узяв свій рюкзак на плечі, пішов понад залізницею до переїзду, а там завернув на дорогу. Лягло перед ним поле, широке, видиме хтозна й куди, а в ньому, звиваючись, простяглися масні, розвернені тягачами колії.

Справа, і зліва, і спереду стояли озера й озерця води. Холодні і, здавалося, неприступні, вони спалахували дивним сяйвом одразу, як тільки падав на них промінь сонця.

Та увагу капітана привертала біла хмарина. Вона швидко росла на обрії, насувалась, закривала сонце. Повіяв звідти вітер. Зарябіли, похмурніли враз озера.

Холодний дощ, перемішаний з мокрим снігом, заступив ясні обрії, упав сірою, непроглядною завісою над полем.

Іти стало важко.

А вітер скаженів усе дужче. Він проносився над коліями, метляв сухі бур'яни, здіймав густі брижі на калюжах, засіваючи їх рясним дощем.

Усе дужче намокала шинель.

Раптом почувся різкий гудок.

Дорогою, розбризкуючи болото, мчала крита півторатонка. Капітан підвів руку, і машина, уповільнюючи рух, спинилась.

Відчинились дверцята диктової будки.

— Товаришу старший лейтенант, дозвольте...— та й замовк одразу. Не вірить очам своїм.— Кузьма?.. Кузьма Петриченко...

— Андрій! — вигукує той не менш здивовано й зраділо.— Андрій Стойко?.. Друже... Та звідкіля ти взявся тут?

Обнялися, мов брати, розглядають один одного. Машина рушила далі.

— Розказуй же, де ти? Що робиш? Куди прямуєш? Я ж тебе, здається, цілу вічність не бачив.

— Два роки всього — це пе така вже й вічність. Як закінчили університет, роз'їхались, та бач, де зустрілися. А працюю я зараз в редакції фронтової газети військовим кореспондентом, оце хочу побувати на передовій, потрібен свіжий матеріал до чергового номера. Як бачиш, нічого особливого. А про тебе я чув, навіть читав у "Правде", тільки думаю тоді, чи це ти, чи якийсь інший Кузьма Петриченко — знаменитий розвідник.

— То таки про мене писали. Був у мене один журналіст з Москви.

Машину підкинуло па вибоїні, і Кузьма схопився за ногу.

— Поранена?

— Загоїлась... та ще не зовсім. Виписався сьогодні з госпіталю. Це вже втретє за війну.— І Кузьма замовк.

Холодний дощ бив у диктові стіни, свистів поривчастий вітер, та в будці було затишно. Кузьма дістав вишиваний кисет, простягнув другові.

— Закуримо, щоб дома не журились.

— Добра робота,— промовив Андрій, розглядаючи вишивки.— Дружина подарувала?

— Ні, я ще не одружений,— відповів Кузьма і чомусь почервонів,— це мені Галина... Галина Попович... Одна дівчина з Остра... на згадку, коли йшов я на війну. Бережу...

Одірвавши добрий шмат газети, він скрутив цигарку, припалив її від трофейної запальнички, глянув на Андрія, і той помітив в очах друга журбу. Так часом напливає хмара на сонце, затуманюючи його світ ясний. Що трапилося з ним? Про що думав він у цю хвилину?

Чорні брови його вигиналися ледь зламаним кутом, нагадуючи крила пташини, яка ось-ось розправить їх вповні, змахне ними й підійметься до льоту. А червоні, мов у дитини, губи надавали всьому виразові обличчя зворушливої доброти. Та іншим став його погляд. Кузьма немовби говорив своєму співбесідникові: "Я вже стільки горя бачив за цю війну. Я стільки разів дивився смер^ті в очі, але не смерть страшить... На серці в мене рана, та ти не розпитуй про це. Давай краще помовчимо".

І він мовчав, курив, затягуючись димом, а Стойко стежив за ним, намагаючись вгадати причину його смутку й журби.

— Добрячий кисет у тебе,— сказав Андрій, викликаючи друга на інтимну розмову.— Листуєшся з пою... з Галиною?

— Ні... Зараз ні.

— Чому?

— Не знаю, куди їй писати. Розумієш, змінився в мене номер польової пошти. Я повідомив її про це, жду відповіді і одержую... свій же лист. Ще пишу, і той же лист теж повертається на фронт. Сусіди потім уже сповістили: виїхала Галина з матір'ю, а куди виїхала — невідомо.

Кузьма знову замовк, тільки по тому, як жадібно затягувався він димом, можна було помітити його внутрішнє хвилювання.

— Не горюй, вона сама тебе розшукає. Кузьма загасив пальцями недокурок, сказав:

— Важка це справа... розшукати зараз... у війні.

— А хто ця дівчина? Що робила вона в Острі? Ти б розказав мені про неї.

— Що ж розказувати? Молода дівчина. Скінчила десятилітку, мріяла вчитись в університеті, але війна все поламала. А я стояв у них на квартирі, здружився, був як свій. Ти ж знаєш, нікого в мене нема: ні батька, ні брата, ні сестри. Зростав у дитбудинку. І тут, в оцій сім'ї, я відчув близьких, рідних мені людей. До Галини я ставився мов старший брат, а матір її любив, як може любити рідний син. Весною, бувало, тільки спаде сніг, уже на столі в мене стоять перші проліски! Хто приніс? Галина! Або назбирає конвалій, або наламає десь отакенний букет фіалкового бузку — все тягне для мене. Якось я візьми та й скажи їй жартома: "Ой Галино, чи не закохалась ти в свого квартиранта?" Боже мій, як вона зніяковіла! Стоїть, дивиться на мене, щось хоче сказати — і не відважується, а сама вся... ну, горить. А я ж нічого не думав такого... А то, пригадую, в обідню пору влітає до моєї кімнати: "Все зроблено... домовилась. Навіть гроші заплатила... Давати не хотіли, кажуть, нема! Я до них: "Як так нема? Мусить бути!" Покричала гарненько — і дістала. Ходіть же мерщій, а то вони передумають та ще комусь іншому

віддадуть. Дачників тепер багато... За ними не встигнеш; ходіть же, ходіть!" — "Куди?" — питаюся в неї, а вона стала переді мною. По очах бачу — сміється. А очі в неї голубі-голубі... "Забули?! От і забули... Та ви ж збиралися на човні кататися сьогодні? Човен є!" Пішли ми з нею до Десни. Я сів за весла, а вона біля керма. Запливли хтозна й куди. Сонце стало заходити, і такий був цей захід, що я очей не міг одірвати. "Красиво",— каже Галина, але я відчуваю: вона дивиться не на захід сонця, а на мене. Я зустрівся з нею поглядом. Стільки було в ньому невимовного почуття, благання, надії. Я поклав весла, взяв її за руку. "Галино,— питаю,— ти щось сказати мені хочеш?" А вона мовчить. Тільки на віях у неї помічаю раптом сльози. Признаюсь тобі щиро, я розгубився... Не ждав такого... Ну, зовсім не ждав. Бачу, закрила обличчя руками: "Додому... додому хочу... додому..." Я круто повернув човна, погнав його з усієї сили вверх по течії. Вже не дивився на захід сонця, не милувався небом, а тільки стежив за нею. Галина зачерпнула рукою воду, умила обличчя, витерлась хусточкою, посміхнулась: "Нічого поганого не думайте про мене... не думайте". Це було в суботу, а в неділю до Галини зібралися подруги. Я сидів у світлиці, вони в хатині. Чую, одна з дівчат каже: "Галино, та що це з тобою? Чого така зажурена?" — "Щось мені, подруженьки, невесело сьогодні",— і заспівала дуже сумну пісню:

Віють вітри, віють буйні, Аж дерева гнуться. О, як болить моє серце, А сльози не ллються...

Ні до того, ні після того я не чув, щоб Галина так співала. її біль став моїм болем. її журба відбилась в душі моїй ще більшою журбою. Я сам себе не розумів. Мені потрібно було зібратися з думками, трохи розвіятись. Наступного дня я виїхав до Києва і повернувся тільки через тиждень. Двері розчинені навстіж. Заходжу до хати, бачу, стоїть якийсь хлопчина, стрункий такий, у сивій шапці, у вишиваній сорочці, в шароварах. Думаю: "Хто б це? Може, нового квартиранта собі взяли?" Коли обертається юнак, і я вгадую... та це ж Галина! Вона мовчить, і я мовчу, тільки дивимось одне на одного. Потім простягнула до мене руки, і я вже не знаю, як воно трапилось, але я обійняв її і поцілував у

губи. "Ой, що ви?!" Очі в неї стали лякливі і в той же час сяяли щастям. "Галино,— кажу їй,— не думай нічого поганого... Я скучив за тобою... Я так поспішав сюди".— "Скучали? Дуже скучали? Це правда? Я... теж. Я щодня до пристані ходила, все ждала вас. Ой як ждала!" Я слухаю її, а серце в мене б'ється, мов навіжене, голова туманіє. "Галино,— питаю,— а що це за вбрання на тобі?" Вона стала перед дзеркалом, заломила сиву шапку, тупнула сап'яновим чобітком, взяла руки в боки: "А що, добрий козачок був би з мене?" — "Добрий",— кажу. "Ви прийдіть сьогодні до клубу та подивіться, як я танцюватиму. Я дуже хотіла, щоб ви приїхали саме сьогодні, дуже, дуже хотіла". Так і став я з того дня звати її козачком. Не знаю, що воно було б далі, але почалась війна. Виряджали вони мене з матір'ю до армії, і Галина кисет оцей... на прощання. Може, закуримо? — несподівано обірвав свою розповідь Кузьма.— Закуримо, щоб дома не журились. Дощ не переставав.

Далеко в полі блимав самітний вогник. Може, там стояла хата, а може, й курінь. Згодом прибились до села. Розпрощались друзі. Кузьма поїхав далі, а Андрій підійшов до крайньої хати, де ледь-ледь крізь завішені шиби вікон виднілася світляна смужечка. Тут і лишився він на ночівлю.

...Глибоку осінь зустрічає Кузьма Петриченко біля Дону. Каменем лягла на душу йому туга. Нічим її розвіяти, нічим себе заспокоїти. Тільки й втіхи, тільки й радості в нього, коли в розвідці боєм він ловить на мушку сіро-зелену шинель, коли падає ворог від кулі його й не підводиться більше. Або коли темної ночі знімає з поста вартового, пе давши йому ані вистрілити, ані крикнути.

Сьогодні по заході сонця вирушає Кузьма па бойове завдання.

Можна б поспати годину чи дві. Та спати йому не хочеться.

Виходить з землянки, дивиться на Дон. Не тихий він сьогодні, не синій. Низькі хмари, сірі, а часом аж сизі, громадами лягли в небі і

пливуть, пливуть без кінця-краю з заходу на схід. Гнеться, припадає до води очерет, гнуться і шумлять під вітром голі верби. Пінява, висока й шумлива хвиля б'є сердито в берег.

Тут же під вербами розкладено вогонь. На дерев'яних роз-сішках висить закопчений солдатський котелок.

— Товаришу старший лейтенант, може, чаю вип'єте?

— Від чаю не відмовлюсь,— підсів до вогню.

— Ще кілька днів — і закінчать... Як ви гадаєте, швидко закінчать наші сапери міст?

Кузьма Петриченко подивився в той бік, де майстри тесали податливу деревину, ладнали бруски, скріплювали їх, клали настил, забивали чавунними "бабами" палі.

— А закінчать... Молодці! Здорово роблять.

— Позавчора ж наліт був. Ну, ми відігнали їх зенітками. До чорта скинули бомб, а в міст все-таки не влучили. Тільки вбили медсестру — біля річки прала собі сорочку, не встигла до щілини добігти, так їй у груди осколок... на смерть. Кажуть, на її місце надіслали іншу, молоденька така українка. Чи з Полтави, чи з Остра. Хтось мені хвалився — землячка вона його.

— З Остра, кажеш? — перепитав Кузьма, припинивши пити чай.— А як її звати, як прізвище?

— Не знаю. Сам її не бачив,— і солдат співчутливо глянув на командира.— Може, сестру шукаєте?

Кузьма Петриченко вже не міг заспокоїтись. Ці звичайні слова зняли в душі його бурю. "Невже вона? Невже Галина? А чому б їй не бути в армії? Відправила матір на Урал, а сама скінчила курси і зараз приїхала на фронт. Вона дівчина беручка, з характером. Ну хто, крім неї, може тут бути з Остра? Хто?"

Та Кузьма Петриченко відчув у собі інший голос, більш спокійний і розсудливий:

"Утихомир себе. Не тривож свого серця, не радій передчасно. Хіба мало дівчат з Остра вирушило на фронт? Чому ти гадаєш, що це вона? Піди глянь на неї — і ти побачиш іншу".

— Товаришу старший лейтенант, може, підбавити вам гарячішого? — і рука солдата вже потягнулася до котелка.

— Ні-ні, спасибі. Я мушу йти. Кузьмі тут не сиділося, не чаювалось.

Якась незборима сила примушувала його, наказувала йому: "Піди довідайся... Не муч, заспокой себе".

За кілька хвилин усе минуле постало перед ним. Несподівана радість освітила йому душу, як освітлює часом сонце благодатну землю, пробиваючись ненадовго крізь хмари. Він боявся порушити в собі отой дивний внутрішній світ, що примушував серце битися сильніше, що окрилював все єство його, вселяв надію...

Кузьма не йшов, а, здавалося, летів, не чуючи під собою ніг.

Ось зараз він зустрінеться з нею, з Галиною.

Тут, па фронті, коли не раз дивився смерті в очі, коли пораненим лежав у медсанбатах і госпіталях, її образ завжди поставав перед ним.

Про неї думав він безсонними ночами, для неї хотілось йому жити, бо він любив її, мріяв про зустріч з нею. І ось зараз його мрія здійсниться.

— Галино... Галинонько моя! Козачок мій гарнесенький! — вимовляв він, наче вона вже стояла перед ним. Ніхто цих слів не чув, хіба вітер. Що ж, хай прилетить крилатий друг до неї, хай попередить, шепне їй на вухо: "Тут Кузьма, тут. Іди його зустрічай".

Та зустрів Кузьма лікаря, спитав у нього:

— Правда, що прибула до медсанбату якась дівчина з Остра?

— Прибула,— відповів той, оглядаючи старшого лейтенанта,— вчора прибула медсестра.

— А звати її... може, Галина? Галина Попович? — схвильовано допитувався він.— Є таке місто над Десною — Остер. Я там вчителював... Стояв у них на квартирі... У Галини.

— Ні,— сказав лікар, і це "ні", мов куля гаряча, пронизало серце Кузьмі.— Не з Остра... З Уралу вона. А звати її дійсно Галина.

— Може бути. Евакуювались туди з матір'ю... Галина... Білява така, синьоока, середнього зросту.

В цей час з землянки, де на дверях було прибито маленький білий прапорець з червоним хрестом, вийшла дівчина. Лікар, глянувши на неї, сказав:

— Та ось і вона...

Дівчина спинилась, запитала:

— Вам щось потрібно?

— Ні. Але ось старший лейтенант хотів вас бачити.

— Не вона. Це не вона...

А медсестра, вже підійшовши до нього, простягла йому руку.

— Цвєткова.

— Петриченко... Старший лейтенант Петриченко,— і не випускав чомусь її руки з своєї, а дивився їй в обличчя. Така ж білява й синьоока, але не вона, не його Галина, до якої він зараз так поспішав, стояла перед ним.

— Будемо знайомі,— промовила медсестра і почервоніла чомусь, здивовано глянула спочатку в очі Кузьмі, немовби запитувала в нього: "Нащо ж руку мою так довго тримати?" Він зрозумів цей погляд, опам'ятався, сказав:

— Пробачте, землячку шукаю... Передали мені... З Остра, мовляв, дівчина... Галина Попович...

— Співчуваю вам, щиро співчуваю,— вона зрозуміла його без пояснень і намагалась хоч чим-пебудь заспокоїти.— Ви не втрачайте надії. На війні чого тільки не буває... Може, й зустрінетесь. Бажаю вам цього сердечно.

Кузьма, попрощавшись, пішов звідсіля, завернув до річки, сів на камені поблизу мосту, дивився в далечінь, сіру, похмуру, непроглядну. Отак на душі в нього зараз, як у тому небі,— тоскно й похмуро...

...Зв'язківець, озброєний гвинтівкою, був соромливим і мовчазним хлопцем. Ішов він, як здавалось йому, дуже поволі, але ті, кого він супроводжував, відставали. І хоч в душі сердився на них за це, проте ж ні єдиним словом не виявляв свого невдоволення, тільки позирав на сніг, де, яскраво відбившись, пливли за ним три тіні.

Вже зовсім у нього посивів багнет, лише краєчок його коливався від ходи й горів під місяцем сліпучим невгасимим сяйвом.

— Що ж ви, дівчата, і в боях бували? — спитав нарешті зв'язківець, чомусь оглядаючи крайню з них, у якої хутро ушанки стало білим від іиею.

— Та доводилось бувати,— відповіла крайня, але нічого більше не спитав у неї зв'язківець. Так і підійшли вони мовчки аж до застави, а тоді він пояснив дівчатам:

— З оцієї стежки нікуди не звертайте. Побачите хату, розбиту снарядом, а за нею стоятиме ціла — ото там і шукайте санбат.

Першою зустріла дівчат санітарка Фенечка — низенька, повненька, білява. Довідавшись, хто вони й звідкіля прибули, санітарка зраділа їм так, наче це були її рідні сестри.

— Та роздягайтеся ж, будьте як у себе дома,— говорила вона, сяючи очима,— нам же людей таких дуже потрібно. Сідайте, я зараз...— Не одягаючи шинелі, кудись побігла, а повернулася з Цвєтковою.

— Ось вони... Ось усі троє з госпіталю виписались. У боях бували, обстріляні. Направили їх до нашого санбату.

Цвєткова познайомилась з двома, простягнула руку третій. Та виразно вимовила своє прізвище — Попович. Медсестра глянула їй в очі, перепитала:

— Як ви сказали? Попович?

Дівчина трохи зашарілась, але так же твердо вимовила знову:

— Попович. Галина Попович. А що таке?

— То ви, може, з Остра?

— З Остра,— ще більше дивуючись, промовила Галина і в свою чергу запитала Цвєткову, яку вона бачила вперше: — Ви бували в нашому місті?

Але та замість відповіді раптом обняла її.

— Така зустріч... Така несподівана зустріч!

— Не розумію... Я з вами, здається, ніколи...

— Все зрозумієте... все... Яка радість! Яке щастя! Не дивуйтесь... Я поки що залишаю вас. Ти, Фенечко, дай їм поїсти чогось, а я скоро повернусь.— Вона вибігла з хати. Галина Попович дивилась на Фепечку, ждучи якихось пояснень, але та нічого сама не розуміла з того, що говорила медсестра, і заходилася одразу ж подавати вечерю. На душі в Галини зробилося тривожно.

"Що це все значить? Такі слова... Я ж її не знаю... Я ніколи й ніде не зустрічалася з нею".

І раптом Галину всю обдало жаром від однієї лише думки: "Я шукала Кузьму. Він тут. Ніхто, крім нього, не міг розказати про мене". Защеміло серце, стало йому тісно в грудях. Перехопило подих. Не вистачило повітря... "Невже побачу?.. Невже зустрінусь? Чому ж не сказати мені

відразу? Та я б же ні хвилиночки..." І нові думки, мов хмари осінні, напливли на світлу душу дівочу, затьмарили, засмутили її.

"Чому я радію? Може, не він... Може, хтось із земляків або з подруг моїх... Душно... Як душно в цій кімнаті".

— їжте, дівчата, ви з дороги, мабуть, зголодніли. Ось вам хліб, ось консерви. Я зараз котелок візьму та збігаю на кухню, може, там щось з вечері лишилось, то принесу гаряченького.

Галині їсти не хотілось, а хотілося спинити Фенечку, розпитатися в неї. Чи не бачила вона, чи не знає такого стрункого бійця, а може, й командира... Та Фенечка, гримнувши котелком, уже зникла за дверима. Подруги, оглядаючи Галину, запитали:

— Що з тобою? Ти бліда! Ти, може, занедужала?

— Ні... чого ж, я здорова.

— То вечеряй з нами.

Взяла шматок хліба, але тут же й поклала його назад, сказавши:

— Я потім... Мені щось їсти зараз не хочеться, зовсім не хочеться.— І сиділа мовчазна, насторожена, прислухаючись до кожного шереху за вікном. Здавалось, зараз розчиняться двері і на порозі з'явиться Кузьма. Скільки безсонних ночей провела вона в думках про нього, скільки тихих дівочих сліз виплакали очі її за ним, єдиним, коханим, наймилішим у світі. Хіба забуде вона ті дні, коли писані на фронт листи повертались назад, не читані ним. Тоді передчуття страшні, що вже його вбито, що вже його на світі нема, завдавали болю серцю дівочому день у день. Про нього думала Галина і тоді, коли разом з матір'ю забивали дошками вікна хати, де народилась, зростала, де жила з ним під однією покрівлею. Хіба викреслити з пам'яті всю гіркоту того ранку? Вони

стояли посеред двору і мовчазними поглядами прощалися з рідною оселею. Хата видавалась чужою. Віяло від неї пусткою, холодом, самотністю.

Мати впала тоді біля гайку на клумби квітів, що їх так любовно доглядала Галина, упала мов нежива. Ні плачу, ні крику.

— Мамо!.. Ой мамочко! — кинулась до неї дочка, заговорила гаряче й пристрасно: — Якщо смерть нам судилася, умремо тут.

— Треба жити... Будемо жити! — вимовила мати глухим і якимсь незнайомим голосом. Потім обняла, в очі глянула Галині, налякані, сповнені тривоги, омиті чистою дівочою сльозою.— Підемо, дочко! Пора... нас люди ждуть.

Мати взяла з клумби жменю землі, зав'язала, мов скарб який, собі в хустину і пішла з двору, тиха, строга, ні разу більше не обернувшись, не глянувши на своє подвір'я.

Через кілька хат проти воріт стояли запряжені коні.

На возі горою лежали клунки з речами кількох родин. Рушили коні в дорогу дальню, невідому й небезпечну. І постає зараз перед Галиною осінь, розмиті колії. Січе дощ, холодний, густий. Пронизує людей немилосердний вітер. А спереду, скільки оком сягнеш, поле і поле. Нема змоги ні спинитися, ні просушитись, бо треба поспішати, щоб не відрізали шляху фашисти, щоб не довелося потім жити в неволі.

Втомлені вкрай, прибились вони нарешті до маленької станції. Тут Галина розлучилась з матір'ю і досі не знає, чи жива вона, чи здорова? Місяць шукала її на станціях і полустанках, але так і не знайшла. Тоді вирішила йти добровільно на фронт. У Воронежі скінчила курси санітарів і одразу ж виїхала на передову. Уже не одного пораненого бійця

винесла з поля бою, не одному воїнові врятувала життя. Сама була поранена, вилікувалась і знову ось потрапила на фронт.

Часто згадувала Галина матір, та ще частіше думала вона про нього, плекаючи в душі своїй надію колись зустрітися з ним. Стільки вже пережито нею за час війни. Інша людина за весь свій вік того не побачить і того не вистраждає. Коли б знала, що це він, не ждала б, не томилася, розпиталась, де його шукати, помчала б до нього бистріше вітру.

"А може, не він?"

І холодом проймалася вся від цієї думки. Гостро прислухалась до кожного шереху за вікном. Там хтось ішов. Чути було, як скрипів сніг. "Двоє? Ні, не схоже. Мабуть, Фенечка повертається з вечерею".

Розчинилися двері, і в них з'явилася Цвєткова. Одна.

Очі вп'ялися в неї, ждали.

— Ну?! Кажіть же, кажіть...— не голос, а стогін вирвався ' з грудей у дівчини.

— Не застала,— тихо промовила медсестра.— Вирушив у розвідку.

— Хто?

— Старший лейтенант Кузьма Петриченко.

— Живий!..— Галина ступила крок уперед, простягла руки, щось хотіла сказати і враз зів'яла...

Минула ніч, і день минув. Стояли тихі верби, запушені в іній. Інеєм були покриті надбережні очерети і потойбічні кущі лози. А між берегами лягла рівнина. Ані сліду людського на ній, ані гомону. Хіба що зрідка пробіжить тут заєць або з'явиться на кручі вовк, і його зслепкувато-фосфоричні очі видно далеко... Не сполоханий ніким, він стоїть хвилину, і дві, і три, виє. На тім боці звивається зараз ракета, ще одна, ще три. Весь передній край німців починає освітлюватись. На цьому ж боці тиша. Мертва, гнітюча тиша!

З обрію підводиться неповний ущерблений місяць, оранжевий, мов помаранча.

Під вербою стоїть Галина Попович, дивиться на той бік Дону, де, здається, ще рясніше починають спалахувати ракети, освітлюючи перед собою засніжені й безлюдні простори.

Вона знає: буде бій жорстокий, кривавий, тяжкий. Та не думає зараз про себе. За нього тривожиться. До нього линуть всі помисли її дівочі. "Може, вночі з ним зустрінусь, а ні, то завтра його побачу... Мушу побачити".

— Тихо як,— говорить Фенечка й питає: — Чи вам, дівчата, не страшно? — і дивиться чомусь на Галину Попович, жде, що та їй відповість. А Галина мовчить. І мовчать санітарки.— Ще ніколи мені так лячно не було, як сьогодні. Що б це значило? Я ж знаю... робитиму... все робитиму... а лячно...— Вона помовчала з хвилину і, вже ні до кого не звертаючись, сказала: — Не знаю, чи побачуся з ними. Далеко йти до Білорусії. Там у мене залишилися мати і братик. Може, мене уб'ють в цьому бою, то ви напишете...

Галина Попович обняла її, ласкаво сказала:

— Фенечко, а ти не думай про смерть.

— Та я не думаю,— посміхнулась та винувато.— Це до слова якось прийшлось. Що на серці в мене, те вам і кажу.

Раптом немов гори кам'яні рушились, з гулом і гуркотом стрясаючи досі тихе повітря.

— Почалось... Почалося...— промовила тихо Галина, і всі дівчата принишкли, всі почули, як над головами в них наче хто шматував велетенське полотнище коленкору,— так свистіли снаряди різних калібрів, розрізаючи туге повітря, позначаючи місце вибуху вогнем, і димом, і чорною землею, яка, здавалося, кипіла по всій лінії німецької оборони. Палахкотіло небо, бралося суцільною загравою, немовби серед ночі народжувався день новим світанням. Побляк місяць. Він видавався зараз таким маленьким, непомітним, загубленим в оцьому вирі гулу, диму і вогню.

Та ось, покриваючи все, вдарив і покотився понад Доном звук, схожий на грозові перекати грому. В ту ж мить небо всіялося враз потоком вогню, швидкого, видимого, смертельного.

— То що таке? — спитала одна з санітарок, яка бачила це диво вперше.

— "Катюші",— пояснила їй Галина Попович,— паші "катюші" б'ють! Добре... Ой добре!

В це сплетіння звуків, різних по своїй силі й могутності, увірвався спочатку глухий, невиразний, але все наростаючий шум.

— Ви чуєте, дівчата, чуєте? Здається, наші пішли в атаку. Хвиля людських голосів котилась, наближалася, зростала.

На чистій, білій рівнині з'явилися перші бійці і, не зупиняючись, з криком "ура-а!" побігли вперед. Німці відкрили кулеметний і мінометний

вогонь. Але ніщо не могло зупинити оцієї сили, яка нагадувала собою лавину, що широким фронтом насувалася на них, невблаганна, грізна, мстива!

— Дівчата, пора й нам,— сказала Галина Попович, озираючи перед собою широке річище Дону. Тут і там було чути стогін поранених. Галина поспішала. Навколо неї свистіли кулі, хурчали над головою міни і вибухали то на березі, то на льоду.

Знайоме в бою почуття байдужості до себе оволоділо нею і на цей раз. Ішла на повний зріст до пораненого, який сидів на снігу і, погойдуючись тулубом, не одривав рук своїх від ушкодженої ноги, наче хотів затиснути раму, спинити кров, а вона, свіжа й тепла, розливалася в нього під коліном, фарбуючи сніг.

Поранений підвів голову так, що місяць освітив йому обличчя. Це була мить, але мить, страшна для Галини. Наче серце їй пронизала куля, зупинила на місці, перехопила подих.

— Кузьма!..

Скрикнула, зірвалась з місця, побігла, не пам'ятаючи себе, вперед. Але це був не він, а якийсь незнайомий офіцер у шапці, кожушку і валянках.

— Болить? Дуже болить? — співчутливо запитала Галина, глянувши йому в лице.

— Та болить,— відповів капітан,— але терпіти можна.

— Зараз перев'яжу, стане легше.

З санітарної сумки дістала індивідуальний пакет, почала забинтовувати.

— Спасибі вам,— подякував капітан, стежачи, як спритні, вмілі руки її порались біля ноги.— Хочу знати, хто ж мені перев'язку робив.

— Для чого вам? Це моя робота. Ніхто мене не питає... Та й навіщо питати? Не потрібно це. А коли вам цікаво, можу сказати. Тут секретів нема. Я санітарка Попович... Галина Попович.

— Попович... Галина Попович,— промовив, щось пригадуючи, і пильніше глянув їй в обличчя.

— Може, з Остра?

— З Остра,— відповіла та, дивуючись.

— То он ви яка, Галина...

— Я не знаю... Зовсім не знаю вас.

— Я Андрій Стойко. Друг Кузьми Петриченка. Разом з ним Київський університет кінчали. Зустрічався з ним на фронті, і він мені розповідав про дівчину... Галину Попович. Ви знаєте, він тут, у цій дивізії. Думав з ним побачитись, а тепер от і не знаю... Мабуть, не доведеться.

Ця несподівана зустріч внесла і радість, і нову тривогу в душу Галини.

"Всі бачилися з ним, всі розмовляли, тільки я одна така нещаслива".

По льоду йшли санітари з носилками. Гукнула їх Галина, і двоє дужих хлопців повернули на її голос.

— Вас зараз винесуть звідціля,— сказала вона, глянувши капітанові в очі.— До побачення! Бажаю вам швидко одужати. А Кузьмі, як зустрінуся з ним сьогодні, скажу про вас... Обов'язково скажу.

Недалеко від них звалився на сніг боєць, застогнав від нестерпного болю:

— Санітари... Санітари!

— Іду, іду-у!

Галина помчала до нього. Але не пробігла й десяти кроків, як раптом упала. Упала й не підводиться, тільки рука її шарить по снігу, немовби шукає чогось.

— Вбито... Невже її вбито? — промовив з жахом Андрій Стойко до санітарів, які вже підійшли його забирати.— Гляньте, що з нею... Швидше!

— А це на війні буває.— І санітар спокійно підійшов до Галини, перевернув її на спину, сказав: — З новеньких. Недавно прибула до нас, — а потім за руку її взяв, потряс кілька секунд, поклав на сніг.

— Ще жива... б'ється пульс. Але, мабуть, не житиме...

— Тож швидше беріть її. Я можу ще ждати. У мене рана невелика. її рятуйте!

Два дужих санітари поклали її на ноші, звичним і спритним ривком підняли й понесли. Ущерблений місяць світив їй просто в обличчя, бліде, умираюче. І так страшно й неприродно лягла від губів через підборіддя аж до шиї червона смужечка крові.

— Руку... руку підніміть,— крикнув Андрій Стойко санітарам, та вони, мабуть, його не почули, бо так і понесли її далі. А з носилок, звисаючи, мов нежива, рука її черкала пальцями холодний і блискучий в сяйві місяця сніг.

...Він стояв на подвір'ї, дивився на освітлені вікна, завішені фіранками. Не поспішав стукати в шибку, бо передчував і боявся: вийдуть з хати незнайомі люди, спитають: "Кого вам потрібно?" І цим питанням мимохіть вжалять його серце.

В оцій хатині він жив до війни. По цьому подвір'ї ходив, чаював на ґанку, буйно оповитому диким виноградом, садив, полизав, вирощував з нею квіти, і росли вони пишні, барвисті, милуючи зір.

Все тут наче так, як було: та ж хата, і ґанок, і квіти.

Здавалося, ось зараз вийде з хати вона, побачить його, усміхнеться, спитає щось звичайне, а голос її так і забринить в душі його, сповняючи її чимсь невимовним, хвилюючим, радісним...

Та він знає: голосу того вже не чути йому повік! Хто ж тепер живе в цій хаті? Хто?

Кузьма підходить до знайомого квітника. Чомусь тремтить рука, несміливо торкається шибки. Але його вже почули. Спитали:

— Хто там?

— Я! — відповів майор, одразу вгадавши той голос.— Я... це я! — кричав він, не в силі стримати в собі хвилювання.

Похапливо відгорнулась фіранка, розчинилося вікно.

— Кузьма! — скрикнула посивіла жінка, не вірячи своїм очам.— Живий... Повернувся...

Вона вибігла назустріч, впала на груди йому, наче це був її рідний син. Нестримно й голосно заридала.

— Чого ж ви... Чого плачете? Не треба... Ну, не треба,— втішав він її, відчуваючи, як у нього теж мимоволі навертаються сльози.

Хата була спорожніла, вбога. Ані етажерочки з книгами Галини, ані портретів, ні картинок, розвішаних її руками, ні вишиваних рушників, що квітчали колись стіни світлиці, затишної та красивої. Але так само пахла м'ята, підлогу було притрушено свіжою травою. На вікнах стояли калачики, олеандри, молоденькі фікуси.

— Як я рада... Боже мій, як я рада тобі! Наче з того світу оце ти прийшов,— сказала мати, не зводячи з нього ласкавих очей.— Як пішов у сорок першому, одержали ми кілька листів, та на тому й кінець. Я вже думала, тебе забито.

— Рани мав. Ну, як бачите, лишився живим. Писав я вам і пізніше, з-під Києва, але мої листи поверталися на фронт. Не було вже вас тут.

— Ой сипу, багато говорити треба... Та що ж це я стою? Такий дорогий гість прибув до мене... Сідай, Кузьмо, сідай! Я зараз щось приготую поїсти... Є в мене трохи самогону... На калгані настояний... Первак...

Закуска була бідна: капуста, огірки солоні та хліб, але це не тривожило зараз господиню. Вона очей не зводила з Кузьми.

— Давай же, заради такої зустрічі, вип'ємо за твоє здоров'я, за те, що ти он яким героєм повернувся з війни... І ордени в тебе, і медалі...

Налила дві чарки: йому — більшу, собі — меншеньку. Цокнулись, випили.

— Скільки на світі прожила, але такого горя не бачила, як за цю війну. Кажеш, листи повертались? То вже ми не жили тут. Воно ж фашисти оті почали наближатися. Я собі думаю, що робити? І хазяйства жалко, добра свого жалко, ну, рідна дитина мені дорожча за все. Одна вона в мене, Галина...

Вона налила ще по чарці і, цокнувшись, сказала:

— А тепер вип'ємо за Галину, щоб я її швидше з війни діждалася!

Не помітила мати, як здригнулася рука в Кузьми при цих словах, але він випив горілку, схилив голову, щоб не бачила вона його очей, не вгадала в погляді страшної правди.

— Я так гадаю: моя Галина в армії. А листів мені не пише, бо не знає, куди їх писати. Хіба не правда? Молодиці мені кажуть: "Мабуть, твою дочку вбито". А я їм не вірю! І думати про таке не хочу. Та хіба мало тепер випадків? Он сусідка ще в сорок першому році одержала з фронту чорнову. Боже, як горювала. Скільки плачу було. Четверо діток у неї. А цими днями чоловік її додому прийшов... Або є тут одна жінка. Дочка її по медицинській службі робила. То листи одержувала мало не щодня, а то нема й нема. А потім хтось написав, що бачив на власні очі, як убито її. В такім-то селі значиться навіть могила, а цими днями одержує мати листа і карточку. То скажи, хіба я можу комусь вірити, що моєї Галини нема? Не вірю! Нікому не вірю! І слухати про це не хочу, бо коли б то правда — для чого мені тоді на світі жити? Одна вона в мене. Єдина радість, єдина втіха моя... Ждатиму... А щоб не так сумно було в хаті самій, візьму собі з дитбудинку сироту... Сиріт тепер багато. Та й житиму... Та й ждатимемо Галину. Я знаю, вона приїде до мене. Я серцем чую — діждусь!

Кузьма слухав її і розумів: не скаже він зараз правди, не відважиться розбити серце материнське страшною звісткою, яка згасить в душі світлу надію, затьмарить перед нею світ сонця й, можливо, вб'є її.

А мати витягла з скрині білу хустину і, розгорнувши, хвалилася:

— Оце сама вив'язала для неї. Добра, тепла. Ти тільки попробуй, яка вона тепла. З козиного пуху вся. Потрошку стягаюсь на хазяйство. Треба ж придане дочці готувати,— і вона, глянувши на Кузьму, замовкла, підвелась, стривожена чимсь, тихо запитала:

— Ти щось чув про неї? Ти щось знаєш? Може, зустрічався...

Кузьма мовчав. Він бачив, яким страхом і передчуттям недоброго світились її очі, благали, ждали відповіді.

— Ні,— промовив майор,— на жаль, не зустрічався з нею. Мати сіла край столу, бліда, притишена.

— Здалось мені... Таке привиділося в твоїх очах.— Вона поклала на скриню рушник з півником, вишивану сорочку, хустку білу, пухову, і, відповідаючи па якісь свої думки, проказала:

— Ні, ні, не повірю... Нікому не повірю.— їй зробилось, мабуть, душно, бо вона розчинила ще одне вікно. При світлі електричної лампочки було добре видно рожі. Вони стояли тихі, багряні, красиві.

— Я вже й за квітами тепер доглядаю. Це ж вона їх колись садила... з тобою.

Недовго прогостював Кузьма Петриченко в Острі, лише три дні, а на четвертий вночі засмучена мати проводжала його до пристані і, коли сідав він уже на катер, поцілувала його в лоб, як сина.

— Може, почуєш за неї... Може, дізнаєшся... повідом тоді мене хоч словечком...— і не могла більше нічого йому сказати.

Відчалив катер, поплив за течією, а на березі стояла самотня постать жінки, стояла довго, доки не злилися в одну чорну смугу і вода, і пісок, і густі надбережні лози.

1945